

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ З ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто основні педагогічні умови, дотримання яких забезпечує ефективну підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях з гуманітарних дисциплін, де активно застосовуються інтерактивні технології.

Ключові слова: педагогічні умови, інтерактивні технології, комунікація, рефлексія.

В статье рассмотрены основные педагогические условия, соблюдение которых гарантируют эффективную подготовку будущих офицеров-пограничников на занятиях гуманитарного цикла, где активно используются интерактивные технологии.

Ключевые слова: педагогические условия, интерактивные технологии, коммуникация, рефлексия.

In the article the author has revealed the basic educational conditions of future border guard officers' professional education while studying the humanities based on interactive technologies.

Keywords: educational conditions, interactive technologies, communication, reflection.

Постановка проблеми. Радикальні зміни, що відбуваються в нашій державі та в усьому світі, спричинені ними гуманістичні та демократичні зрушення в світогляді, ідеології, науці та культурі потребують формування та впровадження нової системи навчання та виховання підростаючого покоління, що має стати основою його підготовки для самостійної, активної та творчої життєдіяльності.

Використання засобів інтерактивних технологій у навчальному процесі вищої військової школи потребує визначення, організації та реалізації комплексу педагогічних умов, що сприятимуть досягненню поставлених цілей підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Метою написання статті є дати характеристику педагогічним умовам застосування засобів інтерактивних технологій у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу з метою досягнення курсантами високого рівня готовності до майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз дисертаційних досліджень показав, що в основі експериментальних пошуків оптимальних шляхів підготовки майбутніх фахівців різного профілю науковцями широко використовується поняття «педагогічні умови». Перед викладачем постає завдання не лише визначити, але й реалізувати конкретизовані педагогічні умови для досягнення запланованого ефекту – формування готовності майбутніх офіцерів-

прикордонників до професійної діяльності.

Тому в формуванні готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій під час вивчення гуманітарних дисциплін доцільно комплексно реалізовувати такі педагогічні умови: забезпечення високого рівня технологічної компетентності професорсько-викладацького складу; організація навчального простору для залучення всіх курсантів до постійної активної взаємодії у вивченні гуманітарних дисциплін як багатосторонньої, партнерської, інтенсивної комунікації учасників навчального процесу; забезпечення рефлексивного аналізу майбутніми офіцерами-прикордонниками власних професійних можливостей; забезпечення формування мотиваційного потенціалу готовності до професійної діяльності курсантів-прикордонників у процесі гуманітарної підготовки; забезпечення інтеграції результатів гуманітарної підготовки курсантів шляхом реалізації іншомовних знань, комунікативних умінь і навичок курсантів у професійно-ситуативних інтеракціях.

Однією з важливих педагогічних умов, що сприяють формуванню готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, є забезпечення високого рівня технологічної компетентності професорсько-викладацького складу, що являє собою процес поглибленого ознайомлення працівників ВВНЗ з науковими основами

різноманітних інноваційних технологій, розвитком спеціальних практичних навичок і вмінь використовувати дані технології, формування певних психологічних і моральних якостей, необхідних для роботи в інноваційному освітньому середовищі.

До сутнісних характеристик технологічної компетентності професорсько-викладацького складу ми відносимо: поглиблене знання різних технологій навчання; постійне поновлення знань з даної проблеми для успішного розв'язання професійних завдань; представленість змістовного та процесуального компонентів [7, с. 58]. З метою визначення рівня готовності викладачів НАДПСУ ім. Б. Хмельницького до використання засобів інтерактивних технологій у навчальному процесі вищої військової школи ми провели анкетування і встановили, що значна частина викладачів не готова до впровадження цих педагогічних інновацій у процес підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Використання інтерактивних форм і методів навчання як основних засобів інтерактивних технологій, що доповнюються матеріальними та інформаційними засобами, спрямовується на реалізацію такої педагогічної умови, як *організація навчального простору для залучення всіх курсантів до постійної активної взаємодії у вивченні гуманітарних дисциплін як багатосторонньої, партнерської, інтенсивної комунікації учасників навчального процесу.*

Комунікація як процес передачі знань, ідей, думок, почуттів однієї людини та доведення їх до розуміння іншою, є важливою та невід'ємною складовою взаємодії між людьми. Така взаємодія у формі передачі слів, жестів і міміки має велике значення у формуванні й розвитку психіки людини і, зокрема, її особистості. Згідно з М. Бахтінін [1, с. 43–56], особистість є виражене й загане в середину слово. Вдало підібрані зміст і форми спілкування людей визначають результати їхньої діяльності, ступінь взаєморозуміння, а також морально-психологічний клімат у колективі, взаємини з іншими людьми, колективами тощо. Від правильної організації комунікації залежать якість взаємин між людьми, що сприяє досягненню цілей спілкування. Застосування багатосторонньої комунікації в процесі

реалізації педагогічної умови з організації навчального простору для залучення всіх курсантів до постійної активної взаємодії у вивченні гуманітарних дисциплін як багатосторонньої, партнерської, інтенсивної комунікації учасників навчального процесу дозволяє залучати до процесу навчання всіх курсантів навчальної групи.

При цьому, під час багатосторонньої комунікації величезне значення надається психологічному, естетичному, етичному оформленню спілкування педагога із курсантами та між самими курсантами. Основними правилами такої комунікації є створення атмосфери довіри, симпатії, потреби обмінюватися інформацією. Викладачі повинні брати до уваги той факт, що курсанти під час навчання та несення служби в НАДПСУ, живуть в курсантських гуртожитках та мають обмеженість щодо спілкування з рідними та близькими. Реалізація виховного потенціалу спілкування залежить не стільки від зовнішніх педагогічних форм і методів взаємодії вихователя з вихованцем, скільки від їх внутрішнього духовного стану, від їх психологічної сумісності, морально-естетичної взаємної привабливості. Духовність досягається максимально глибоким взаємним інтересом педагога і курсанта, що дає можливість повної відкритості та взаємодоповнюваності життєвих позицій, спільного пошуку істини, прагнення до єдності та згоди.

Процес взаємодії між майбутніми офіцерами-прикордонниками на основі багатосторонньої партнерської комунікації можливий, за умов опанування ними навичок міжособистісного спілкування (уміння слухати себе й інших, відтворювати почуте, пояснювати, ставити запитання тощо), що потребує від курсантів знань психолого-педагогічних дисциплін. З боку викладача вимагається дотримання основ, на яких будується така взаємодія. Мова в даному випадку йде про застосування принципів кооперування, кооперативного навчання. Сутність кооперації в навчанні можна відобразити однією фразою: «Я виграю в тому випадку, якщо виграєш ти».

Для забезпечення постійної, активної взаємодії всіх курсантів навчальної групи, як однієї з педагогічних умов підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників інтерактивними технологіями, ми вважаємо

за доцільне правильно організувати навчальний простір в аудиторії. Навчальний простір має бути побудований таким чином, щоб зробити легкою та природною співпрацю та комунікацію курсантів. Усе, що знаходиться в навчальній аудиторії (обладнання, меблі тощо), має допомагати викладачеві організувати простір для інтерактивної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників.

Застосування організаційних засобів інтерактивних технологій потребує спеціальних **форм** розміщення меблів в аудиторії. Зокрема, О. Пометун [6] пропонує, крім традиційної форми розташування меблів, ще декілька варіантів їх розстановки в аудиторії: **буквою «П»** – столи, за якими сидять курсанти, зсунуті й утворюють букву «П»; **«прямокутник»** – всі учасники навчального процесу сідають за одним великим прямокутним столом, а викладач сидить разом з курсантами; **«коло»** – курсанти розміщуються без столів на стільцях по колу, викладач сідає разом з курсантами; **«дискусійний клуб»** – курсанти розміщуються малими групами (4-5 осіб) навколо декількох столів.

У процесі виконання певних дій у змодельованих інтерактивних ситуаціях, що мають професійне спрямування, або професійний зміст важливим є рефлексивний аналіз майбутніми офіцерами-прикордонниками власних професійних можливостей. Тому в комплексі педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності ми визначили *забезпечення рефлексивного аналізу майбутніми офіцерами-прикордонниками власних професійних можливостей*, що трактується як їх здатність до постійного аналізу й оцінки кожного кроку своєї готовності до професійної діяльності (так звана професійна рефлексія).

Результатом сформованої професійної рефлексії є усвідомлення майбутнім фахівцем себе як особистості, як професіонала; усвідомлення своїх дій, поведінки, іміджу та прогнозування наслідків своїх вчинків; усвідомлення змісту навчального процесу, педагогічних ситуацій; моделювання наслідків та прогнозування дій оточуючих (одногрупників, колег, батьків, адміністрації тощо). Професійна рефлексія ґрунтується на особистісній рефлексії, яка

передбачає самоаналіз, дослідження майбутнім фахівцем свого внутрішнього світу та поведінки у зв'язку з переживаннями учасників педагогічної та соціальної взаємодії. В результаті такого дослідницького процесу курсант постає перед собою в новому світлі, оскільки співвіднесення своїх почуттів і переживань з емоційними переживаннями оточуючих, їхній аналіз сприяє більш адекватній оцінці майбутнім офіцером-прикордонником власної поведінки під час професійної діяльності.

Успіх формування досліджуваної нами готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності визначається тим, наскільки засвоєння знань та набуття практичного досвіду під час занять з гуманітарних дисциплін носить рефлексивний характер. Важливо не стільки модернізувати застарілий зміст і методи засвоєння навчальних дисциплін, скільки забезпечувати курсантам можливість розвивати рефлексивні здібності, від рівня та якості яких багато в чому залежить стійкість сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Навчальна діяльність, побудована на принципах рефлексії, значною мірою відображає специфіку майбутньої професійної діяльності та її можливості у формуванні згаданої готовності. Рефлексія – це не певна сукупність знань, її не можна передати, її можна лише стимулювати, розвивати.

За умов рефлексивного підходу курсант під час стажування зможе виконати індивідуальну інтерпретацію ситуацій будь-якого рівня складності; у його практичній діяльності будуть переважати пізнавально-психологічні завдання. Рефлексивний підхід виступає перспективним напрямком наукових розробок для українських дослідників, оскільки дає можливість курсантам під час навчального процесу продемонструвати відповідну ментальність, сформований світ їхніх цінностей та особистісних якостей; поводити себе необхідним чином (з повагою, розумінням, щиро, врівноважено тощо), розв'язувати нестандартні випадки; розглядати логіку помилок своїх та одногрупників, мати нестереотипне уявлення про професійну діяльність, що відповідає сучасному замовленню на фахівця-прикордонника.

Водночас результати професійної рефлексії *мотивуватимуть* курсантів до професійного зростання і підвищення рівня готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до фахової діяльності. Відтак ще однією педагогічною умовою у нашому дослідженні визначено *забезпечення формування мотиваційного потенціалу готовності до професійної діяльності курсантів-прикордонників у процесі гуманітарної підготовки*.

У педагогічному словнику Г. Коджаспирової знаходимо таке визначення терміну «мотивація» – сукупність стійких мотивів, що визначають зміст, направленість та характер діяльності особистості, її поведінку [4, с. 198]. «Мотив» (від лат. *movere* – надавати руху, штовхати) – це внутрішнє спонукання особистості до того чи іншого виду діяльності, що пов'язане з задоволенням певної потреби [4; с. 196]. Отже, суб'єкт навчання має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість. Без виникнення цих внутрішніх підвалин: мотивів учіння та мотивації підготовки до професійної діяльності – не може бути ефективного пізнання [6; с. 62].

І. Зайцева зазначає, що мотив не визнається як структурний елемент діяльності: він ототожнюється з потребою. Дослідниця, узагальнюючи основні детермінанти діяльності, виокремлює три підструктури: спонукальну (потреба, об'єкт, мотив, мета), інструментальну (умови, засоби, склад), контролюючу (контроль, оцінка, продукт) [3, с. 9]. Таким чином, формування мотиваційного потенціалу курсантів-прикордонників у процесі гуманітарної підготовки передбачає 1) визначення *мотивів, потреб і мети* навчання курсантів у ВВНЗ; 2) комплексну реалізацію педагогічних *умов* використання *засобів* інтерактивних технологій у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; 3) здійснення систематичного контролю та оцінювання навчальних досягнень курсантів з метою формування *потреби* в підвищенні рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Адже потреби суб'єктивно переживаються людиною, як бажання, потяг або прагнення. Останнє положення наголошує на формуванні пізнавальних

потреб як першоджерела активізації навчальної діяльності курсантів.

Щоб сформувати стійкі пізнавальні потреби курсантів ми визначили ще одну важливу педагогічну умову – це *забезпечення реалізації іншомовних знань, комунікативних умінь і навичок курсантів у формуванні готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій шляхом інтеграції гуманітарної підготовки курсантів у професійно-ситуативних інтеракціях*.

Застосовуючи засоби інтерактивних технологій у вивченні таких дисциплін, як педагогіка, психологія, іноземна мова, поєднуючи і використовуючи знання з цих дисциплін комплексно на всіх заняттях, викладач не тільки задовільняє *потреби* курсантів у нових враженнях (участь в інтеракціях завжди має нетрадиційний характер навчально-пізнавальної діяльності), але й спонукає курсантів до власної інтерпретації професійних дій, *стимулює допитливість* майбутніх офіцерів-прикордонників, активізує і спрямовує їхню пізнавальну діяльність у напрямку професійного зростання.

Обґрунтовуючи розуміння мотиву як усвідомлювальної чи малоусвідомлювальної спонуки до діяльності, І. Маноха зазначає: «Людині притаманні вищі форми відображення дійсності, а тому об'єкти, які збуджують діяльність, можуть поставати у формі ідей чи морального ідеалу. Саме цей усвідомлювальний образ, який збуджує діяльність, орієнтує її на задоволення певної потреби, називають мотивом діяльності, що реалізується» [5, с. 237].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічних наукових джерел, і потреби, і мотиви часто називають спонуканнями діяльності. «Мотиви поєднуються із спрямованістю особистості, вони виникають при вищому рівні відбиття потреб – їх усвідомленні» [3, с. 12] Якщо розглядати процес формування мотиваційного потенціалу готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників як цілісний процес у професійній підготовці курсантів у ВВНЗ, доцільно виокремити дві групи мотивів.

Одна група – це мотиви закладені у самому процесі навчання, зумовлені його формою, змістом і перебігом (реалізація

педагогічної умови з організації навчального середовища) та результативністю (яка ґрунтується на рефлексії курсантів свого професійного зростання), що підкреслює необхідність комплексної реалізації визначених педагогічних умов використання засобів інтерактивних технологій під час вивчення гуманітарних дисциплін у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Друга група мотивів – це допитливість, інтерес до знань, потреба у розумовій діяльності, у пізнанні (пізнавальна мотивація). До цієї групи мотивів належать ті, які за своїм походженням і змістом ніби виходять за межі суті навчального процесу і пов'язані з широкими суспільними взаємовідносинами, зокрема з професійними відносинами майбутніх офіцерів-прикордонників.

Таким чином, навчальна діяльність курсантів здійснюється за таким можливим варіантом: пізнавальна потреба (вивчення гуманітарних дисциплін як складової готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників), зустрічаючись з навчальним об'єктом, опредмечується ним і трансформується у мотив діяльності (використовувати комплексно результати гуманітарної підготовки у професійній діяльності). Паралельно виникає мета як усвідомлення програми дій, як уявний результат – готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Мотив і мета спричинюють дію (пізнавальну, навчальну, інтерактивну, змодельовану професійну діяльність) в залежності від їх спрямованості. Адже «мета – це уявлення суб'єкта про продукт який задовольняє потребу» [3, с. 14].

Оскільки професійна діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників пов'язана з міжособистісною взаємодією, то мотиваційний потенціал курсантів-прикордонників складається як з мотивації учіння, так і з мотивації спільної навчальної діяльності, що актуалізує використання засобів інтерактивних технологій у вивченні гуманітарних дисциплін.

Якщо рушійною силою навчально-пізнавальної діяльності курсанта є бажання, намагання оволодіти якимось навчальним матеріалом або способом його здобування, отримати певні знання, розвинути вміння, то

в цьому випадку аналізується рівень сформованості перш за все пізнавальних і навчально-пізнавальних мотивів. У колективній навчальній праці, яким є інтерактивне навчання, акценти дещо змінюються. Тут курсанта цікавить можливість так організувати свою взаємодію з партнером по спільній праці, щоб оволодінням матеріалом, знаннями, уміннями відбулося найбільш ефективно. Саме спрямованість на взаємодію з партнерами в інтеракції вказує на наявність у курсанта мотивації спільної навчальної діяльності. Зокрема, І. Зайцева зазначає, що через створення психолого-педагогічних умов продуктивного спілкування (у нашому дослідженні – це використання методів і форм інтерактивного навчання в процесі реалізації педагогічної умови з організації навчального процесу) можна вплинути на формування потребо-мотиваційної сфери особистості [3, с. 32-33].

Формування мотиваційного потенціалу готовності до професійної діяльності курсантів-прикордонників пов'язане з усвідомленням курсантами необхідності різних аспектів гуманітарної підготовки: психолого-педагогічної, культурологічної, іншомовної. Це потребує реалізації педагогічної умови з інтеграції гуманітарної підготовки курсантів у професійно-ситуативних інтеракціях, що передбачає використання курсантами іншомовних знань, комунікативних умінь і навичок у формуванні готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Тому в процесі гуманітарної підготовки доцільно використовувати прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають в курсантів здивування, подив, інтерес до змісту знань та процесу їх отримання. Це може бути і коротка розповідь викладача, і бесіда, і демонстрування наочності, й такі інтерактивні методи, як «мозковий штурм», «мікрофон», «криголам», професійно-спрямовані дидактичні ігри і навчальні тренінги тощо. Мотивація чітко пов'язана з темою заняття, вона психологічно готує курсантів до її сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних навчальних або змодельованих професійних проблем.

Отже, заняття з гуманітарних дисциплін повинні захоплювати курсантів, навчати самостійному мисленню та діям, пробуджувати в них інтерес, мати фахове

Питання педагогіки

спрямування, що мотивуватиме курсантів інтегрувати результати гуманітарної підготовки з професійною діяльністю. Ефективність і сила впливу на емоції та свідомість майбутніх фахівців у великій мірі залежать від умінь і стилю роботи конкретного викладача в напрямку використання педагогічних інновацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація описаних вище педагогічних умов є абсолютно обов'язковою під час застосування засобів інтерактивних технологій у гуманітарній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. У цьому переліку немає головних чи другорядних умов, усі вони однаково важливі та необхідні для ефективної підготовки охоронців державного кордону і реалізуються комплексно.

Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності шляхом використання засобів інтерактивних технологій у гуманітарній підготовці курсантів робить їхню професійну підготовку знаннево орієнтованою на формування професійної індивідуальності майбутнього офіцера-прикордонника, стимулює їх особистісно-професійний саморозвиток. Це створює умови для постійного професійного зростання, для перебудови системи взаємовідносин з курсантами, підвищення рівня суб'єктивності цих взаємин і дасть змогу перейти від формування масово-репродуктивної до розвиваючої, творчої індивідуальності прикордонника, становлення критичного мислення фахівця [2; с. 125].

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / [Н. Г. Баліцька, О. А. Біда, Г. П. Волошина та ін.] ; під заг. ред. Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2003. – 138 с. – Бібліогр. : с. 128-137.
3. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів / І. В. Зайцева ; за ред. Лузана П. Г. – Ірпінь, ред.-вид. відділ АДПС України, 2000. – 191 с.
4. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
5. Маноха І. П. Вчинковий смисл психологічних феноменів: феномени мотиваційні / І. П. Маноха // Основи психології : підручник ; за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 1997. – С. 231–299.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / Пометун О. І., Пироженко Л. В. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
7. Шалашова М. М. Комплексная оценка компетентности будущих педагогов / М. М. Шалашова // Педагогика. – 2008. – № 7. – С. 54–59.